

ÖNSÖZ

Mevlânâ Celâleddin'in meşhur eseri *Mesnevî* çok ilgi görmüş bir kitaptır. Zaman içinde onun beyit beyit açıklanması bir gelenek hâlini almıştır. Bu açıklamalar sırasında en geniş şekilde tasavvuf meseleleri işlenirdi. Bunun yanında din, ahlâk, şiir, edebiyat, tarih gibi çok farklı alanlarda dolaşmış olurdu. Böylece bu sahalara ait bilgiler, görüşler, yorumlar aktarılırdı. Bütün bu faaliyetler tekkede, camide veya bir sohbet mahallinde icra edilirdi. Zamanla kurumlaşma da ortaya çıktı. *Mesnevî* okutup açıklamalarını yapanlara "Mesnevîhan" dendi. Bunlara icâzet / bir tür diploma verilerek işin daha sağlıklı yürütülmesi cihetine gidildi. Hatta sadece *Mesnevî* okutmak için "Dârü'l-Mesnevî" adlı kurumlar açıldı.

Hz. Mevlânâ, *Mesnevî*'sinde yalnız din ve tasavvuf bilgileri vermiyor. Aynı zamanda eski Şark efsanelerinden, peygamberlere ve evliyaya ait olay ve menkıbelerden örnekler de sunuyor. *Mesnevî*'de eski kültürlerden süzülüp gelen, bir bakıma insanlığın ortak malı sayılan çok miktarda hikâye yer alır. Bu yönüyle *Mesnevî*, kültür ve edebiyat tarihçileri için önemli bir kaynak sayılır.

Hz. Mevlânâ'nın *Mesnevî*'de çeşitli hikâyelere yer vermesinin amacı, bir fikri zihinlere daha iyi yerleştirmektir. O, çok basit ve etkili bir pedagoji kuralını uygulamıştır. Teorik bilgi ve fikirlerin yalın olarak verilmesi son derece kuru ve itici olur. Halbuki bir olaya, bir hikâyeye bağlı olarak sunulunca

kolay takip edilir ve hatırda daha iyi kalır. İşte Mevlânâ'nın üstün yönlerinden biri de bu noktada kendini gösterir. O, en basit olayları, sıradan hikâyeleri bile son derece ustalıkla yorumlarla takdim etmesini bilmiştir. *Mesnevî* ve *Fîhi Mâ Fîh*, bu yönden onun eğitici dehâsının örnekleriyle doludur.

Bendeniz de hikâyeleri şerh etmeyi denedim. Bunun ilk örneği *Mesnevî Hikâyelerinden Dersler* adıyla yayımlandı, alt başlık olarak "40 Hikâye 40 Yorum" ifadesini kullanmıştım. Bu kitabın ilk baskısı Konya'da Rumi Yayıncılık'tan çıktı. Sonraki baskılar ise Vefa Yayıncılık tarafından yapıldı. Ayrıca Özbekçeye çevrilip basıldı.

Epey zamandır bu konuda ikinci bir çalışmayı düşünmekteydim, bir süre önce de başlamıştım. Araya başka işler girdiğinden hep gecikiyordu. Korona virüsü sebebiyle evde kalmaya mahkûm olmam bu çalışmayı tamamlamamı sağladı. Nihayet 2020 Ramazan ayının ilk haftasında bitirmek nasip oldu. Ne yazık ki aynı sebeple basımı gecikti, 2022'ye sarktı.

İlk kitapta olduğu gibi bu çalışmada da beyit beyit şerh geleneğinden farklı olarak, hikâyenin bütününe öne çıkan bazı konuların hatırlattığı meseleleri açıklamak istedim. Bu hikâyeler *Mesnevî*'de bazen parça parça ve aralarına başka olaylar, öğütler yerleştirilerek anlatılmıştır. Burada onlar birleştirilerek bütünlük sağlanmaya çalışılmıştır.

Bu ikinci kitapta açıklamaları biraz daha geniş tuttum. Hikâyede geçen isimler, mekânlar, kavramlar ve târihî olaylar hakkında kısa bilgiler verdim. Hz. Mevlânâ'nın amacını göz önünde bulundurarak bilhassa hikâyelerin tasavvufî izahlarını mümkün olduğu kadar geniş tutmaya çalıştım.

İstifade ettiğim kaynaklar Bursevî ve Kenan Rifâî Şerhleri (Bu ikisi *Mesnevî*'nin sadece ilk cildini şerh etmiştir), Tahirü'l-

Mevlevî Şerhi (Bu da ilk dört cildi ihtiva eder), Abdülbaki Gölpınarlı ve Ahmed Avni Konuk Şerhleridir. Tasavvufî yorumlarda en fazla istifade ettiğim ise bu sonuncusu, yani A. Avni Konuk'un *Mesnevî-i Şerif Şerhi* adlı kitabı olmuştur.

Başta Hz. Pîr olmak üzere adı geçen bütün şârihlere rahmet diler, kitabın okunması temennisiyle, tesirini halk etmesini Hak Taâlâ'dan niyaz ederim.

Mehmet Demirci
İzmir, 2020

Aynaya Bakan Kendini Görür

Ebû Cehil bir gün Peygamber Efendimiz'e: "Hâşimoğulları içinde senden daha çirkin suratlı biri gelmemiştir." dedi. Peygamber Efendimiz (s.a.s.) şöyle cevap verdi: "Her ne kadar haddini aştınsa da yine de doğru söyledin."

Biraz sonra Hz. Ebû Bekir Peygamberimiz'in yanına geldi, muhabbetle baktı ve: "Ey güneş yüzlü Resul senden daha güzel, daha parlak bir yüz görmedim!" dedi. Bunun üzerine Allah Resûlü buyurdular: "Ey aziz dost, ey şu değersiz dünya bağılığından kurtulan, doğru söyledin."

Orada bulunanlar bu durum karşısında şaşırdılar ve sordular: "Ey yüce Peygamber, bu ikisi birbirine zıt şeyler söylediler, siz ise her ikisine de 'Doğru söyledin.' dediniz, bunun sebebi nedir?" Peygamber Efendimiz şöyle buyurdu: "Ben Allah'ın parlak hale getirdiği bir ayna gibiyim, bana bakan kendini görür." (Mesnevî, c. I, beyit: 2365-2370)

HİKÂYENİN YORUMU

Bir başka Hak dostu, vâris-i peygamberî Niyâzî-i Mısırî de öyle der:

*Halk içre bir âyineyim herkes bakar bir an görür,
Her ne görür kendi yüzün, ger yahşi ger yaman görür.*

Burada ayna durumunda olanlar, her türlü kemâlin sahibi olan Nebî (a.s.) ve onun sadık bir vârisi olan veliyullah-tır. Sâmiha Ayverdi (1905-1993) ise *Mesihpaşa İmamı* adlı romanında, özü aynı olmakla beraber, meselenin farklı bir boyutuna işaret eder ve olgunlaşma yolunda mesafe almış birini şöyle konuşturur: “Anladım ki dünya bir ayna. Biz iyi, biz güzelsek o da iyi, o da güzel. Biz çirkin, biz kötü isek o da çirkin, o da suratsız.”¹

EBÛ CEHİL KİMDİR?

Peygamber Efendimiz’le yaşıt olan Ebû Cehil’in asıl adı Amr’dır, Ebü’l-Hakem olan künyesi İslâmiyet’e düşmanlığı sebebiyle Hz. Peygamber tarafından Ebû Cehil şeklinde değiştirilmiştir. Mekke’de çok itibarlı bir yeri olan Ebû Cehil, Resûl-i Ekrem’in davetine başından beri karşı çıkmış ve Müslümanlar aleyhinde hazırlanan bütün komplolarda yer almıştır. Ebû Cehil, kendi kabilesine mensup olmayan birinin peygamberliğini hazmedemediği için Hz. Muhammed’e karşı çıktı.

Ticârî nüfûzundan ve servetinden güç alan Ebû Cehil, hayatı boyunca İslâmiyet aleyhinde çalıştı, halkın Müslüman olmasını engelledi, Müslüman olanları da inançlarından vazgeçirmeye gayret etti. Ashaptan Ammâr b. Yâsir ile annesine, babasına ve daha birçok Müslümana İslâmiyet’i kabul ettikleri için çok ağır işkenceler yaptı; Ammâr’ın annesi Sümeyye’yi şehit etti.

Hız. Peygamber bütün insanların Müslüman olması için çalışıyor, tebliğ vazifesini eksiksiz yerine getiriyordu. Bu arada Rabbine dualar ediyor, İslâm’ın ve Kur’ân’ın zaferi

1 Sâmiha Ayverdi, *Mesihpaşa İmamı*, Kubbealtı Neşriyatı, 3. baskı, İstanbul 2000, s. 161.

ve bazı kuvvetli şahsiyetlerin hidâyeti için O'na niyazda bulunuyordu. Ayrıca Resûlullah, yeni Müslümanların ezâ ve cefâyâ maruz kaldıklarını, işkenceye tâbi tutulduklarını görüp çok üzülüyordu. Onun hidâyetini istediği kimseler arasında Ebû Cehil de vardı:

“Ey Allah'ım! İslâmiyet'i ya Ebü'l-Hakem b. Hişam (Ebû Cehil) veya Ömer b. Hattâb ile teyit edip kuvvetlendir!”

Bu duadan nasiplenen Hattâb oğlu Hz. Ömer olurken Ebû Cehil'in nasipsiz kaldığı görülür.

Kur'an âyetlerini yalanlayan, Resûl-i Ekrem'in halkı İslâm'a davet etmesine mâni olan Ebû Cehil, hac mevsiminde halkın onunla görüşmesini engellemek için Mekke'nin girişlerini kontrol altına aldırdı. Bir defasında Hz. Peygamber Kâbe'de namaz kılarken üzerine deve leşi attırdı. Başka bir gün de Safâ tepesinde bulunduğu sırada Hz. Peygamber hakkında kötü söz söylemişti. Bunu duyan Hz. Hamza da Kâbe civarında oturmakta olan Ebû Cehil'in yanına giderek onu başından yaraladı ve Müslümanlığı kabul etti.

Allah Resûlüne çok kızan Ebû Cehil onu öldürmeye karar verdi, bir gün ağır bir taş alıp Hz. Peygamber'i beklemeye başladı. Her zamanki gibi sabahleyin Kâbe'ye gelen Peygamber Efendimiz namaza durdu. Kureyşliler Ebû Cehil'i ve ne yapacağını merakla takip ediyorlardı. Hz. Peygamber secdeye varınca Ebû Cehil taşı alıp ona doğru ilerledi. Ancak yanına yaklaşınca benzi sararıp elleri taşın üzerinde katılmış bir halde kaçıp geri döndü, taşı elinden atıp Kureyşlilerin yanına gitti. Kendisine ne olduğunu sorduklarında “Dün size anlattığım gibi onu öldürmek için kalktım. Yanına yaklaştığımda onunla benim aramda, önüme bir erkek deve çıkıverdi. İnanın, bu devenin kafası, boynu ve dişleri gibisini hiçbir

devede görmedim. Deve beni yemek istedi.” diye cevap verdi. Sonradan bu vakayı soranlara Hz. Peygamber şöyle buyurdu: “*O, Cebrâil idi. Ebû Cehil bana yaklaşıyordu onu alıp götürürdü.*”

Ebû Cehil, her kabileden seçilecek gençlerin Hicret gecesi Resûlullah'ı öldürmek üzere evinin muhâsara altına alınma planını yapan ve uygulayan kimsedir.

Bedir Savaşı'nın masraflarını büyük ölçüde karşılayan Ebû Cehil, bu muhârebeye katledildi. İşte Hz. Mevlânâ, içi fitne fesat, kin ve öfkeyle dolu bu nasipsiz adamı baştaki hikâyede, Peygamber Efendimiz'in mübarek cemâlinde kendi mânevî çirkinliğini nasıl gördüğünü dile getirir.

Mekke'nin fethinden sonra Müslüman olan Ebu Cehil'in oğlu İkrime ise meşhur bir vali ve kumandan olarak İslâm'a hizmet etmiştir.²

HZ. EBÛ BEKİR

Hikâyedeki ikinci şahsiyet olan Hz. Ebû Bekir, Peygamber Efendimiz'den iki veya üç yaş küçük olup ilk Müslümanlardandır. Kendisi Kureyş kabilesinin saygın kimselerinden idi. Bu özelliği ile Mekke döneminde İslâmiyet'in yayılmasında büyük tesiri oldu. Hz. Peygamber'in Mekkelileri İslâmiyet'e gizlice davet ettiği sıralarda Kureyş'in ileri gelenlerinden birçok kimse onun vasıtasıyla Müslüman olmuştur.

Ticaretle uğraşır, maddî durumu iyi sayılırdı. Kureyşli müşriklerin ağır işkencelerine maruz kalan Müslüman köleler ile yabancılardan erkek, kadın, zayıf ve güçsüz pek çok kimseyi efendilerine büyük paralar ödeyerek satın alıp âzat

2 Bkz. Mustafa Fayda, *Hâlid bin Velid*, Çağ Yayını, İstanbul 1990, s. 47-51; Mehmet Ali Kapar, “Ebû Cehil”, *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. 10, s. 117.

etmiştir. Kurtardığı bu sahâbiler arasında Bilâl-i Habeşî dikkati çeker. İlk müezzin olan Bilâl'in adı *Mesnevî*'de sıkça geçer.³

Resûl-i Ekrem Mekke'ye gelen insanları İslâmiyet'e davet ederken ensab (insanların soyları) ilmini iyi bilen Ebû Bekir onun yanında bulunarak çeşitli kabile mensuplarıyla kolayca dostluk kurmasında kendisine yardımcı olurdu.

Cahiliye döneminde Kureyş'in kan davaları ile diyetlerdeki ihtilâflarına bakmakla görevli olan Ebû Bekir beşerî münasebetleri düzenlemeyi iyi bilirdi. Güzel ahlâkı, doğruluğu ve dürüstlüğüyle tanındığı, kabilesi arasında sevilip sayılan ve güvenilen bir kişi olduğu için onun bilgisinden faydalanılır, önemli işlerde kendisine danışılırdı. Cahiliye devrinde putlara tapmamış, o dönemin her türlü kötülüğünden, şeref ve haysiyet kırıcı hallerinden uzak bir hayat yaşamıştı. İçki içmediği gibi içki içenin namusunu ve mürüvvetini kaybedeceğini söylerdi.

Onun güçlü imanını gösteren diğer olay ise İsrâ mucizesidir. Hz. Peygamber mîraçtan döndüğü vakit bu olaydan bahsedince bazı müşrikler Ebû Bekir'e gelerek arkadaşının geceleyin Mescid-i Aksâ'ya gittiğinden ve orada namaz kılıp Mekke'ye geri döndüğünden bahsettiğini söylediler. Mantık dışı buldukları bu olayı Hz. Ebû Bekir'in kabul etmeyeceğini beklerken ondan “Eğer bunu Muhammed söylüyorsa şüphesiz doğrudur.” karşılığını aldılar. Bu durum dolayısıyla Resûl-i Ekrem kendisine “Sıddık” lakabını vermiştir. Anlamı ise özü, sözü doğru olan, asla yalan söylemeyen, sözünün eri, çok doğru, pek sadık demektir.

3 Bkz. c. VI, beyit: 888 vd; c. III, beyit: 172 vd. Ayrıca, Mehmet Demirci, *Mesnevî Hikâyelerinden Dersler*, s. 151, Vefa Yayınları, İstanbul 2009.

Müslümanlar Medine'ye hicret etmeye başlayınca Ebû Bekir de hicret için Hz. Peygamber'den izin istedi. Resûlullah ona acele etmemesini, Allah'ın kendisine bir arkadaş bulacağını söyleyince onunla birlikte hicret etme şerefine nâil olacağını anlayarak hazırlık yapmaya başladı. Bu konuşmadan dört ay sonra Kureyşliler Hz. Peygamber'i öldürmeye karar verince Resûl-i Ekrem, Ebû Bekir'in evine gelerek Medine'ye hicret edeceklerini söyledi. O gece müşrikler tarafından evi kuşatılan Hz. Peygamber yatağına Hz. Ali'yi yatırarak Ebû Bekir'le birlikte Sevr mağarasına doğru hareket ettiler. Resûl-i Ekrem, kendilerini takip eden müşriklerin mağaranın ağzına kadar gelmesi üzerine korkuya kapılan Hz. Ebû Bekir'i teselli ederek onların kendilerine zarar veremeyeceğini söyledi. Daha sonra nâzil olan ve Ebû Bekir'in bu üzüntüsünü dile getiren âyet-i kerîmede Resûl-i Ekrem'in onu "*Üzülme, Allah bizimledir.*" (Tevbe, 40) diye teselli ettiği belirtilmektedir. Hz. Ebû Bekir bu özel durumu sebebiyle Türk ve İran edebiyatlarında "yâr-ı gâr" (mağara dostu, can yoldaşı) ifadesiyle anılmıştır.

Hz. Ebû Bekir hicretten sonra Resûl-i Ekrem'in mescid yapılmasını uygun gördüğü arsayı satın alarak Medine'deki faaliyetlerine başladı. Mekke döneminde olduğu gibi Medine döneminde de Peygamber Efendimiz'in yanından hiç ayrılmadı. Uhud'da savaş Müslümanlar aleyhine gelişme gösterdiği andan itibaren vücudunu Resûlullah'a siper eden ve yanından hiç ayrılmayan birkaç sahâbîden biridir.

Hz. Ebû Bekir, Resûl-i Ekrem'e en yakın sahâbî idi. Kızı Ayşe ile Hz. Peygamber'in evlenmesine dair hicretten önce verilen karar onların dostluğunu daha da pekiştirdi. Peygamber Efendimiz, namaza çıkamayacak kadar hastalanınca namazı Ebû Bekir'in kıldırmasını istedi. O, Kur'ân-ı Kerîm'i, Resûl-i Ekrem'in söz ve hareketlerini en iyi ve en süratli şekilde anla-

ma kabiliyetine sahipti. Kur'ân'ı ezbere bilir ve çok duygulu bir şekilde okurdu.

Hız. Ebû Bekir ile Hz. Ali sahâbîler arasında en güzel konuşan iki hatip olarak tanınır. Ebû Bekir'in çok tesirli konuşmaları fesâhat ve belâgat bakımından olduğu kadar muhtevalarının güzelliğiyle de ünlüdür. Onun bazı özlü sözleri şöyledir: "Sana yol göstermek isteyen durumunu gizleme, aksi takdirde kendini aldatırsın." "Bir hayrı kaçıırırsan onu yakalamaya çalış, ulaşınca da onu geç." "Sabır imanın yarısı, yakîn ise tamamıdır." "Ölüme karşı haris ol, sana hayat verilir."

Tasavvufta "sıddîkiyet" makamı (Hz. Peygamber'den sonraki en yüce makam) Hz. Ebû Bekir'e nispet edilir. Sülûk usûlü olarak zikir-i hafîyi benimseyen Nakşibendiyye tarîkatı mensupları, Hz. Peygamber'in hicret esnasında Sevr mağarasında buldukları sırada Hz. Ebû Bekir'e bu zikir tarzını öğrettiğini kabul ederler. Bu zikir tarzı Bâyezîd-i Bistâmî'den sonra Hâcegân-Nakşibendiyye silsilesinde devam etmiştir. Nakşibendiyye'nin Hz. Ebû Bekir'e ulaşan bu silsilesine Bekrî veya Sıddîkî silsile adı verilir. Bu tarîkatın Hz. Ali'ye ulaşan iki ayrı Alevî silsilesi daha vardır.⁴

4 Mustafa Fayda, *Hulefâ-yı Râşidîn Devri*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2014; Aynı yazar, *DÎA*, c. 10 s. 101-108.